

Mreža Žena Kosova

Podržava, zaštititi i promovirati prava i interese žena i devojaka

DOKUMENT ZA DISKUSIJU

Šta žene žele od procesa pristupanja Kosova EU?

Od strane Grese Rahmani (Gresa Rrahmani), Donike Kastrati (Donikë Kastrati) i Nikol Farnsvort (Nicole Farnsworth) za Mrežu Žena Kosova

Priština, Kosovo
Decembar, 2016. godine

Podržano od strane:

FEMDEFENDERS
KVINNA TILL KVINNA

Zahvalnica

Mreža Žena Kosova (MŽK) zahvaljuje Kosovskom lobiju za rodnu ravnopravnost i organizacijama članicama koji su u ovom dokumentu doprineli iznošenjem ključnih pitanja od interesa za njih. MŽK-a takođe zahvaljuje članovima tima koji su radili na pripremi ovog dokumenta: Doniki Kastrati (Donikë Kastrati), Gresi Rahmani (Gresa Rrahmani), Nikoli Farnsvort (Nicole Farnsworth), Iljirijani Banjska (Iliriana Banjska) i Adeljini Beriša (Adelina Berisha). Priprema ovog dokumenta, uključujući konsultacije sa ženama koje su o njemu obavestene je dobila podršku od strane Fondacije *Kvinna till Kvinna*.

Skraćenice

CEDAW	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
EK	Evropska komisija
ZZ	Zavod za zapošljavanje
EU	Evropska unija
APRR	Akcionni plan za rodnu ravnopravnost
ZIS	Zdravstveni informacioni sistem
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć
MŽK	Mreža žena Kosova
ZRP	Zakon o ravnopravnosti polova
MONTE	Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije
MRSZ	Ministarstvo rada i socijalne zaštite
RSBUN 1325	Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti UN
CSO	Centar za Stručnu Obuku

Uvod

Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (RSBUN) 1325 o ženama, miru i bezbednosti poziva na učešće žena u donošenju odluka u post-konfliktnim zemljama kao što je Kosovo, naglašavajući pravo žena da se konsultuju.¹ U svojem 'sveobuhvatnom pristupu EU u sprovođenju Rezolucije 1325 i 1820 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i bezbednosti', Evropska unija (EU) je posvećena da 'promoviše i podrži aktivno i značajno učešće žena u svim mirovnim procesima kao i njihovu zastupljenost u formalnom i neformalnom donošenju odluka na svim nivoima'.² EU naglašava da je rodna ravnopravnost u osnovi njenih vrednosti, i rodna ravnopravnost je uključena u važećem pravnom okviru i politikama EU.³ Pravne tekovine EU o ravnopravnosti polovi uključuju nekoliko odredbi sporazuma, zakonodavstva i sudske prakse u cilju promovisanja rodne ravnopravnosti u EU.⁴ Pored toga, kroz akcioni plan za rodnu ravnopravnost EU za 2016. do 2020. godine, EU namerava da nastavi da doprinosi ekonomskom i društvenom osnaživanju žena i devojaka, uključujući okončanje svih oblika nasilja.⁵ APRR EU poziva sve delegacije EU da pojasne napredak ka implementaciji ovih i drugih ciljeva rodne ravnopravnosti. U tom cilju, Kancelarija EU je uspostavila put ka primeni novog APRR EU na Kosovu.

Ustav Republike Kosova obezbeđuje ravnopravnost polova kao osnovnu vrednost društva i osigurava jednake mogućnosti učešća žena i muškaraca u političkim, društvenim i kulturnim oblastima.⁶ Članstvo EU ostaje prioritet Vlade Kosova. Prošle godine, Kosovo je potpisalo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, i u martu 2016. godine usvojilo Nacionalni plan za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.⁷ Osim toga, Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova poziva da se rodna perspektiva uključi u svim javnim politikama, koje zahtevaju rodne analize i konsultacije sa ženama kako bi se identifikovali njihovi prioriteti i oglasili u procesima kreiranja politike.⁸ Stoga, svaka politika ili zakon, uključujući i one koje su izrađene u okviru procesa pristupanja Kosovu EU, zahtevaju rodne

¹ Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, 31. oktobar 2000. godine, dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>.

² Savet Evropske unije, 'Indikatori za sveobuhvatni pristup EU u sprovođenju EU Rezolucija 1325 i 1820 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i bezbednosti', Brisel: 14. jul 2010. godine, str. 8, dostupno na: http://peacewomen.org/sites/default/files/EU_Indicators%20for%20the%20Comprehensive%20approach%20to%20EU%20implementation%20of%201325%20and%201820.pdf.

³ Evropska komisija, Zajednički radni dokument službi, rodna ravnopravnost i osnaživanje žena: Transformacija života devojaka i žena kroz spoljnu politiku EU 2016-2020 (poznat kao Akcioni plan EU za rodnu ravnopravnost), Brisel, 2015. godine, strana. 2, dostupno na: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/staff-working-document-gender-2016-2020-20150922_en.pdf.

⁴ Za više informacija o pravnim tekovinama ravnopravnosti polova vidi: Evropska mreža pravnih eksperata u oblasti ravnopravnosti polova, *Zakon EU o rodnoj ravnopravnosti*, ažuriran 2013. godine, Evropska unija, 2014, dostupno na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/your_rights/eu_gender_equality_law_update2013_en.pdf.

⁵ Pogledaj: Akcioni plan EU za rodnu ravnopravnost za 2016-2020 godinu

⁶ Republika Kosovo, Ustavni sud Republike Kosova, član 7 (2), dostupno na: <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/UstavI.pdf>.

⁷ Vlada Kosova, 'Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma za stabilizaciju i pridruživanje', Priština 2016. godine, dostupno na: https://www.mei-ks.net/repository/docs/2_pkzmsa_miratuar nga kuvendi final srp .pdf.

⁸ Republika Kosovo, Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova, 2015. godine, član 5 (1.) dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-020%20s.pdf>.

analize i integraciju načela rodne ravnopravnosti. Vlada Kosova je takođe dužna da se konsultuje sa ženama i muškarcima u procesu izrade zvaničnih dokumenata.⁹

U duhu RSBUN-a 1325 i u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova, Mreža žena Kosova (MŽK) u saradnji sa Kosovskim lobijem za rodnu ravnopravnost¹⁰ je konsultovala razne žene širom Kosova. Ovaj dokument iznosi detalje o očekivanjima i prioritetima koje imaju žene u vezi sa procesom pristupanja Kosova EU. On ima za cilj da informiše relevantne zainteresovane strane, uključujući ali ne ograničavajući se na Kancelariju EU na Kosovu i Vladu Kosova o prioritetima žena. Tamo gde je primenljivo, MŽK-a je primetila gde se prioriteti identifikovani od strane žena ukrštaju sa politikama EU i Kosova u vezi sa ravnopravnosti polova. Ovaj dokument može da bude osnov za buduće politike i programske promene koje direktno i/ili indirektno utiču na živote žena i devojaka na Kosovu.

Preporuke

Oslanjajući se na organizovane konsultacije sa raznim ženama širom Kosova, MŽK-a i Kosovski lobi za ravnopravnost polova su identifikovali sledeće preporuke za Kancelariju EU na Kosovu i kosovske institucije koje treba da se uzmu u obzir u vezi sa procesom pristupanja Kosova EU:

Za Evropsku Uniju

- **Ohrabriti i podržati politički i finansijski** Vladu Kosova da se bavi sledećim preporukama u skladu sa pravnim tekovinama o ravnopravnosti polova EU i APRR EU.
- **Ohrabriti implementaciju zakonodavstva protiv političkog uticaja na zapošljavanje, nepotizam i korupciju.** Izveštaj Evropske komisije (EK) o Kosovu u 2016. godini je naveo da je 'korupcija i dalje rasprostranjena u mnogim oblastima i nastavlja da bude veoma ozbiljan problem' i da je 'potrebna jača politička volja za borbu protiv ovoga na sveobuhvatan način'.¹¹ Zdravstvo, obrazovanje i sudstvo su posebno skloni korupciji.¹² Tužilaštvo, sudovi i drugi nadležni organi bi trebalo da budu efikasniji u preduzimanju mera, uključujući identifikaciju takvih slučajeva koji su zabranjeni i kažnjivi prema Krivičnom zakoniku Republike Kosova i važećim zakonima.
- **Ohrabriti Vladu Kosova da uskladi zakone o izborima sa Zakonom o ravnopravnosti polova.** Zakon br.03/L-073¹³ o opštim izborima i Zakon br. 03/L-072¹⁴ o lokalnim izborima treba uskladiti sa Zakonom br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova, koji zahteva ravnopravnu zastupljenost (50%) muškaraca i žena u skupštinama opština i Skupštini Kosova.¹⁵ Prema Izveštaju EK o Kosovu, žene su

⁹ Republika Kosovo, Uredba br. 05/2016 o minimalnim standardima za proces javne rasprave, 2016. godine, dostupno na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Regullore_QRK_Nr. 052016_per_standardet_minimale_per_procesin_e_konsultimit_publik.pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Regullore_QRK_Nr._052016_per_standardet_minimale_per_procesin_e_konsultimit_publik.pdf).

¹⁰ Lobi za ravnopravnost polova na Kosovu okuplja žene i muškarce iz politike i civilnog društva iz 27 kosovskih opština da se zalažu sa ravnopravnost polova na Kosovu, bez obzira na njihovu pripadnost političkim strankama, pol, uzrast, etničku pripadnost, sposobnost, religiju, geografski položaj, nivo obrazovanja ili socioekonomski status (<http://www.womensnetwork.org/?message=true&faqlD=1&n=250>).

¹¹ Evropska komisija, Radni dokument osoblja, *Kosovo* Izveštaj za 2016. godinu*, str. 19, dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf.

¹² Na istom mestu, str. 19.

¹³ Republika Kosovo, Zakon br.003/L-073 o Opštim Izborima u Republici Kosova, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_sr.pdf.

¹⁴ Republika Kosovo, Zakon br.03/L-072 O Lokalnim Izborima U Republici Kosovo, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L072_sr.pdf.

¹⁵ Zakon o ravnopravnosti polova, član 13 (1.15).

i dalje nedovoljno zastupljene na pozicijama odlučivanja.¹⁶ APRR EU poziva na jednaka prava za žene; mogućnost za žene da učestvuju u svim procesima donošenja odluka,¹⁷ i podržavanje zakonodavstva koje ima za cilj da ukloni prepreke za učešće žena i devojaka u skladu sa Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), RSBUN-om 1325 i Pekinškom platformom za agendu održivog razvoja u 2030.

- **Ohrabriti implementaciju Zakona br. 05 L-020 o ravnopravnosti polova (ZRP) u svim sektorima i davanje jednakih mogućnosti ženama i muškarcima;** u skladu sa CEDAW, RSBUN 1325 i Pekinškom platformom za agendu održivog razvoja u 2030. Takođe, kako je navedeno u Izveštaju EK o Kosovu, primena Zakona o ravnopravnosti polova je i dalje spora i podzakonski akti o ravnopravnosti polova još uvek nisu usvojeni.¹⁸ Propust da se primeni zakon podriva prava žena i produbljuje nejednakosti. Kao deo aktuelnih reformi javne uprave, Kancelarija EU može ohrabriti Vladu Kosova da preduzme afirmativne mere u cilju poštovanja rodne kvote u zapošljavanju u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova.
- **Podržati institucionalizaciju rodniha statistika na Kosovu, uključujući i rodni jaz u platama.** Kosovo nema statističke podatke o rodnom jazu u platama, među ostalim važnim rodniha statistikama.¹⁹ Direktiva 2006/54/EZ potvrđuje princip jednakih zarada za jednak rad ili rad jednake vrednosti, koji je sadržan u Ugovoru o funkcionisanju Evropske unije.²⁰ Ovaj princip je ugrađen u ZRP, ali potrebno je da se provere podaci o tome da li se sprovodi.²¹ Prema ZRP, kosovske institucije treba da se angažuju u rodnoj analizi položaja žena, muškaraca, devojaka i mladića u odgovarajućim oblastima.²² APRR EU takođe ohrabruje delegacije EU da podrže razvoj sposobnosti rodne analize u nacionalnim statističkim agencijama.²³

Za Ministarstvo rada i socijalne zaštite

- **Razmatrati diskriminaciju po osnovu pola u procesu zapošljavanja i na radnom mestu, kao i rad bez ugovora.** Aktuelne politike koje postoje na Kosovu utiču na diskriminaciju žena u procesu zapošljavanja i na radnom mestu.²⁴ Osim toga, skoro 20% zaposlenih i 48% omladine radi bez ugovora.²⁵ U skladu sa CEDAW-om, Direktivom EU 2006/54/ES i ZRP-om, država je dužna da uspostavi afirmativne mere koje se bave rodno zasnovanom diskriminacijom. Rad bez ugovora je nezakonit,²⁶ i može biti štetan za zaposlenog.²⁷ Inspektorat za rad treba da istraži različite oblike diskriminacije po osnovu pola i kršenje Zakona o radu koje se posebno odvijaju u privatnom sektoru. Prethodno istraživanje koje je sprovedla MŽK-a ukazuje na to da inspektorat nije istražio

¹⁶ Evropska komisija, Radni dokument osoblja, Kosovo* Izveštaj za 2015. godinu, str. 24, dostupno na: http://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf.

¹⁷ *Akcioni plan za rodnu ravnopravnost 2016-2020*, str. 26.

¹⁸ Kosovo* Izveštaj za 2016. godinu, str. 26.

¹⁹ Za više detalja u vezi sa drugim oblastima vidi MŽK, 'Uspostavljanje indeksa rodne ravnopravnosti na Kosovu', Dokument za diskusiju, Priština: MŽK, 2016.

²⁰ Ugovor o funkcionisanju Evropske unije, čl. 157 (bivši čl. 119 EEZ, bivši čl. 141 EK), 1958.

²¹ Zakon o ravnopravnosti polova, član 17 (1.12).

²² Na istom mestu, član 5 (1.1).

²³ *Akcioni plan za rodnu ravnopravnost 2016-2020, aktivnost 6.1*, str. 25.

²⁴ Za više informacija, vidi *Pronalaženje ravnoteže MŽK-a: Političke opcije za izmenu Zakona o radu*, Priština: 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20160504154201373.pdf>.

²⁵ ASK, *Anketa o radnoj snazi rezultati za Kosovo 2015.*, Priština: 2016, dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/media/1686/anketa-o-rodnoj-snazi-rezultati-za-kosovo-2015.pdf>.

²⁶ Republika Kosovo, Zakon br. 03/L -212 o radu, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-212-ser.pdf>.

²⁷ Za više informacija, vidi *Pronalaženje ravnoteže MŽK-a: Političke opcije za izmenu Zakona o radu*, Priština: 2016.

rodno zasnovanu diskriminaciju na poslu, uključujući u vezi sa bezbednosti trudnica na radu, porodijskim odsustvom i diskriminatornim praksama u procesu zapošljavanja.²⁸

- **Razmatrati trenutne diskriminatorne odredbe roditeljskog odsustva izmenom Zakona br. 03/L-21 o radu.** Postojeće odredbe porodijskog odsustva u Zakonu o radu očigledno doprinose diskriminaciji žena u procesu zapošljavanja i na radnom mestu.²⁹ Zakon o radu treba izmeniti, posebno odredbe koje se odnose na porodijsko odsustvo, odsustvo zbog oćinstva i roditeljsko odsustvo.³⁰ Pored toga, sadašnji Zakon o radu diskriminiše muškarce i njihovo pravo da učestvuju u podizanju svog deteta, kao što je predviđeno ZRP-om. Izmene i dopune Zakona o radu treba revidirati kako bi se osiguralo da su u skladu sa odredbama u okviru Direktive Evropske komisije 2010/18/EU o porodijskom odsustvu, Direktive 92/85/EEZ o zaposlenim trudnicama i Direktive 2006/54/EZ. Porodicama treba dati priliku da podjednako podele odsustvo među muškarcima i ženama. Ovo bi moglo da doprinese promenama u tradicionalnim rodnim normama u pogledu brige o deci, olakša povećanje zaposlenosti među ženama i reši rodnu diskriminaciju.³¹
- **Jaćanje inspektorata rada u skladu sa Zakonom o inspektoratu rada br. 2002/9 i povećanje procenta žena inspektora u skladu sa Zakonom br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova.** Istraživanje MŽK-a pokazuje da je 'u 2012. i 2013. godini bilo manje zaposlenih žena (odnosno 22% i 25%) od ispitanih zaposlenih muškaraca (78% i 75%)' od strane inspektora rada.³² Inspektorat za rad u MRSZ mora da obezbedi obuke za inspektore o pravnom okviru koji se odnosi na rodnu diskriminaciju prilikom zapošljavanja, na radnom mestu i otpuštanje sa posla. Inspektori rada moraju takođe da se bave drugim kršenjima Zakona o radu, kao što su povrede na radu, rad bez ugovora i ne-naknada prekovremenog rada.³³ Povećanje broja inspektora, uključujući afirmativne mere za zapošljavanje više žena inspektora u skladu sa ZRP-om, moglo bi da olakša primenu Zakona o radu. Izveštaj EK o Kosovu za 2016. godinu takođe preporučuje povećanje broja inspektora rada.³⁴
- **Povećati broj žena i devojaka koje su registrovane u Zavodu za zapošljavanje i koje imaju koristi od centara za stručnu obuku. Žene, muškarci, devojke i mladići treba da budu obučeni u oblastima u skladu sa potrebama tržišta rada. Izraditi odgovarajuće politike za povećanje broja devojaka i mladića u stručnim školama.** Manje žena nego muškaraca su registrovane u zavodima za zapošljavanje i centrima za stručnu obuku, iako žene imaju veće stope nezaposlenosti.³⁵ Direktiva 2006/54/EZ uspostavlja princip jednakog tretmana muškaraca i žena u pristupu zapošljavanja i stručnoj obuci.³⁶ APRR EU takođe predviđa 'jednak pristup žena i devojaka na svim nivoima kvalitetnog obrazovanja, stručnog obrazovanja i obuke bez diskriminacije'.³⁷ APRR takođe podstiče EU da podrži obrazovanje i stručno usavršavanje mladih, razvoj veština i druge aktivne programe

²⁸ Na istom mestu.

²⁹ Na istom mestu, strana 5.

³⁰ Kosovo* Izveštaj za 2016. godinu, str. 52.

³¹ MŽK, *Pronalaženje ravnoteže*, str. 32.

³² MŽK, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu: Brza rodna analiza kao osnov za određivanje rodno ravnopravnog budžeta u Ministarstvu rada i socijalne zaštite*, Priština: MŽK, 2014, str. 18 dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140702111943387.pdf>.

³³ MŽK, *Pronalaženje ravnoteže*, str. 40.

³⁴ Kosovo* Izveštaj za 2016. godinu, str. 51.

³⁵ MŽK, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu: Rodna+ analiza kao osnov za određivanje rodno ravnopravnog budžeta u Ministarstvu rada i socijalne zaštite na Kosovu za 2016-2018. godinu*, Priština, 2015, str. 4 dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20151207094659442.pdf>.

³⁶ Evropski parlament, Direktiva 2006/54/EZ o primeni principa jednakih mogućnosti i jednakog tretmana žena i muškaraca u pitanjima zapošljavanja i zanimanja, član I, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:0036:en:PDF>.

³⁷ *Akcionni plan za rodnu ravnopravnost 2016-2020.*, str. 30.

tržišta rada.³⁸ U skladu sa ZRP-om, MRSZ treba da preduzme afirmativne mere za rešavanje rodnih nejednakosti koje postoje u vezi sa zapošljavanjem.

- **Organizovati kampanje za podizanje svesti za borbu protiv rodnih stereotipa u izboru zanimanja i rada.** MRSZ, centri za stručnu obuku, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT) i druga ministarstva i relevantne institucije moraju da se obavežu na borbu protiv rodnih stereotipa u zapošljavanju i zanimanju. Rodni stereotipi su povezani sa neravnotežom žena i muškaraca u određenim sektorima, što utiče na neprimenjivanje ZRP-a, u pogledu jednake zastupljenosti i rodno odgovornog budžetiranja. MRSZ može organizovati kampanje za podizanje svesti ka transformaciji stereotipnih rodnih uloga u određenim sektorima. APRR EU ohrabruje podršku EU za podizanje svesti, kao što je kroz saradnju sa medijima u cilju poboljšanja javne svesti o rodnoj ravnopravnosti³⁹ i navodi potencijalne aktivnosti kao što su pružanje formalnog i neformalnog obrazovanja za rešavanje rodnih stereotipa.⁴⁰
- **Nastaviti da podržava klasifikaciju radnih mesta i nivelisanje zarada u svim institucijama.** Raspodela radnih mesta mora biti zasnovana na istim kriterijumima za žene i muškarce u skladu sa ZRP-om i Direktivom 2006/54/EZ o primeni principa jednakih mogućnosti i jednakog tretmana žena i muškaraca u pitanjima zapošljavanja i zanimanja.⁴¹
- **Investirati u centre za brigu o starima.** Na Kosovu postoji nedostatak staračkih domova u odnosu na potencijalni broj starijih osoba sa samo tri staračka doma na Kosovu (u Prištini, Đurakovcu i Srbici) i jednim državnim domom u Gračanici.⁴² Kriterijumi za prijem u ovim domovima su veoma strogi da 'sva lica smeštena u domovima za stare moraju biti starija od 65 godina, nemaju usvojeno ili biološko potomstvo, i da budu u dobrom mentalnom zdravlju'.⁴³ MRSZ, Vlada i opštine treba da investiraju u centrima za brigu o starima, dnevnu brigu ili stalne domove, sa manje strogim kriterijumima da doprinesu dobrobiti i nezavisnosti starijih osoba. To će takođe doprineti novim radnim mestima i omogućiti osobama koje trenutno vode brigu o starima da uđu na tržište rada.

Za Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije

- **Povećati broj ustanova za brigu o deci srazmerno broju dece sa potrebama.** U okviru ovih ustanova za brigu o deci, treba preduzeti mere predostrožnosti kako bi se osigurala kvalitetna briga za devojčice i dečake sa invaliditetom. Istraživanje o radnoj snazi, kao i istraživanja o domaćinstvima MŽK-a su pokazala da porodične odgovornosti i briga o deci neki od razloga zašto su žene manje aktivne na tržištu rada od muškaraca.⁴⁴ Izveštaj EK za Kosovo je takođe identifikovao ograničen pristup brizi o deci kao prepreka zapošljavanju žena. Povećanje dostupnosti brige o deci će olakšati učešće žena na tržištu rada, kao i poboljšati obrazovni nivo dece.⁴⁵ Kosovo zaostaje u ostvarivanju Ciljeva iz Barselone EU, koji imaju za cilj da obezbede brigu o deci za 33% dece mlađe

³⁸ Na istom mestu.

³⁹ Na istom mestu, str. 25.

⁴⁰ Na istom mestu, str. 30.

⁴¹ Evropski parlament, Direktiva 2006/54/EZ o primeni principa jednakih mogućnosti i jednakog tretmana žena i muškaraca u pitanjima zapošljavanja i zanimanja, član 1.

⁴² MŽK, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu*, 2015. godine, str. 36.

⁴³ Vlada Kosova, Administrativno uputstvo br. 10/2014, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=10414>.

⁴⁴ Kosovska agencija za statistike, Anкета o radnoj snazi za 2015. godinu, 2016. Takođe, istraživanje MŽK-a "Ko vodi brigu o deci?" pokazuje da one često ne rade zbog obaveza za vođenje brige o deci, (*Ko vodi brigu o deci?* Potražnja, ponuda i mogućnosti za proširenje dostupnosti brige o deci na Kosovu, MŽK, Priština, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161103153827687.pdf> .

⁴⁵ Za više informacija vidi: *Ko vodi brigu o deci?* Potražnja, ponuda i mogućnosti za proširenje dostupnosti brige o deci na Kosovu, MŽK, Priština, 2016.

od tri godine i 90% dece preko tri godina starosti do početka osnovnog obrazovanja.⁴⁶ Tokom školske godine 2015-2016., oko 24,309 dece mlađoj od tri godine i 60,118 dece uzrasta od tri do šest godina je i dalje bila potrebna briga, u skladu sa Ciljevima iz Barselone.⁴⁷ Samo oko 15,5% dece na Kosovu je imalo pristup brizi o deci.⁴⁸ Osim toga, dokazi ukazuju na to da su deca koja pohađaju predškolsko obrazovanje uspešnija u školi. Povećanje broja ustanova za brigu o deci je jedan od prioriteta u Strategiji za nacionalni razvoj na Kosovu 2016 - 2017, koja ima za cilj da poveća učešće dece u javnim i privatnim centrima za brigu.⁴⁹ Stvaranje odgovarajućih prostora za decu sa invaliditetom može takođe da doprinese poboljšanju njihovog uključivanja u obrazovni sistem.⁵⁰

- **Poboljšati kontrolu ustanova za brigu o deci o tome koliko dobro se sprovodi pravni okvir koji se odnosi na predškolsko obrazovanje.** Inspektorat obrazovanja treba da nastavi detaljne i redovne kontrole o tome kako se zakonodavstvo sprovodi. Izveštaj EK o Kosovu za 2016. godinu je istakao da primena zakonodavstva o pravima deteta ostaje izazov.⁵¹
- **Poboljšati infrastrukturu u školama (sa ormarima, sportskim halama, laboratorijama) i razmatrati postojeće rodne stereotipe u udžbenicima i univerzitetskim udžbenicima.** Kosovske škole se suočavaju sa problemima infrastrukture, kao što je nedostatak odgovarajućih sistema grejanja i hlađenja, kao i sanitarnih i higijenskih uslova u kupatilima.⁵² Slab obrazovni ambijent može oslabiti sposobnost dece da uče. MONT zajedno sa opštinama treba da se bavi pomenutih izazovima planiranjem investicija u obrazovnoj infrastrukturi,⁵³ u skladu sa Zakonom br. 03/L-068 o obrazovanju u opštinama Republike Kosovo. Prema pregledu kojeg je sprovela MŽK-a, procenjuje se da sadašnji udžbenici sadrže mnogo rodnih stereotipa. MONT treba da nastavi preispitivanje svih knjiga, uključujući rodnu perspektivu i uklanjanje rodnih stereotipa iz školskih i univerzitetskih udžbenika u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova.⁵⁴ MONT se u vezi ovog može obratiti EU, tražeći Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA) podršku za finansiranje poboljšanja u kvalitetu obrazovanja. APRR EU podstiče podršku za formalno i neformalno nediskriminatorno obrazovanje, u pravcu rešavanja rodnih stereotipa.⁵⁵
- **Obezbediti prevoz za devojčice i dečake sa invaliditetom da pohađaju školu.** MONT zajedno sa opštinama treba da izdvoje budžet i nude besplatan prevoz za dečake i devojčice sa invaliditetom da pohađaju školu. Nedostatak prevoza za pohađanje nastave je jedna od mnogih prepreka sa kojima se suočavaju deca sa invaliditetom.⁵⁶ Prema Konvenciji o pravima deteta, države prepoznaju prava dece sa invaliditetom na posebnu negu, uključujući i besplatnu pomoć kada je to moguće

⁴⁶ Evropska komisija, *Ciljevi iz Barselone, Razvoj ustanova za brigu o deci za malu decu u Evropi, sa pogledom na održivi i inkluzivni rast*) str. 5, dostupno na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf.

⁴⁷ MŽK, *Ko vodi brigu o deci?*

⁴⁸ Na istom mestu, str. 19.

⁴⁹ Republika Kosovo, Nacionalna strategija razvoja 2016 – 2021 (NSR), str. 12, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/NACIONALNA_STRATEGIJA_RAZVOJA_OD_2016-2021_GODINE_Serb.pdf.

⁵⁰ Izveštaj EK o Kosovu za 2016. godinu takođe napominje pitanje uključivanja dece sa invaliditetom u obrazovnom sistemu (str. 27).

⁵¹ Na istom mestu.

⁵² MŽK, *Budžetiranje za bolje obrazovanje: Rodna analiza troškova i usluga u Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije*, Priština: MŽK, 2016, str. 32 dostupno: <http://www.womensnetwork.org/documents/20160607151528942.pdf>.

⁵³ Na istom mestu.

⁵⁴ Zakon o ravnopravnosti polova, član 21.

⁵⁵ *Akcionni plan za rodnu ravnopravnost 2016-2020.*, str. 30.

⁵⁶ Republika Kosovo, Institucija Ombudsmana na Kosovu, *Godišnji izveštaj za 2015. godinu*, str. 62, dostupno na: http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/Godisnji_Izvestaj_2015_724396.pdf.

kako bi se osiguralo da svako dete stekne obrazovanje.⁵⁷ APRR EU takođe podstiče 'jednak pristup svim nivoima obrazovanja'.⁵⁸

- **Povećati po potrebi broj psihologa i pedagoga u osnovnim, nižim i višim srednjim školama i stručnim školama.** Psiholozi u školama mogu da budu veoma važan faktor u razvoju i mentalnom i fizičkom zdravlju devojčica i dečaka, kao i pomoći da se poveća kvalitet procesa učenja.⁵⁹ Zakon br.04/L-032 o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo predviđa prisustvo psihologa i nastavnika u obrazovnim institucijama.⁶⁰ Mlade aktivistkinje su posebno izrazile zabrinutost o tome da psiholozi treba da budu dostupni u svim školama, možda čak i na rotacionoj osnovi za manje škole, kao značajna radnja kako bi se sprečila napuštanja škole, da se identifikuje nasilje u porodici i da se identifikuje seksualno uznemiravanje.⁶¹

Za Ministarstvo zdravstva

- **Poboljšati zdravstvene kontrole:** istraživanje MŽK-a je rasvetlilo potrebu za inspektore za kontrolu registrovanih i neregistrovanih apoteka i posebno privatnih klinika.⁶² Dok EU nudi državama članicama značajnu autonomiju u upravljanju zdravstvene zaštite, postoje principi koje države članice treba da slede. Naime, pravo na nediskriminaciju može poslužiti kao osnova za obezbeđivanje osobama da imaju pristup zdravstvenoj zaštiti, bez bilo kakvog oblika diskriminacije.⁶³ Inspektori treba da obezbede da se ne krše ničija prava koja se odnose na zdravstvenu zaštitu kao što je zaštićeno zakonom Kosova, što se odnosi i na vladavinu prava,⁶⁴ što je od značaja u vezi sa pristupanjem Kosova EU.
- **Završiti proces modernizacije zdravstvenog informacionog sistema (ZIS) koji bi trebalo da se završi do 2020. godine, uključujući i digitalizaciju bezbednog prikupljanja i upravljanje podacima u svim opštinama što štiti prava pacijenata na tajnost. Pored toga, treba da se obezbede obuke za odgovorna lica o tome kako da koriste ovaj sistem, kako bi se osiguralo da će se izveštavanje završavati redovno i tačno.** Funkcionisanje ZIS-a bi omogućilo bolje kvalitetne informacije o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti, koje bi mogle da se upotrebe u kreiranju politike. Osigurati da će uključivanje rodno razvrstanih podataka biti u skladu sa ZRP-om⁶⁵, i podstaknuto APRR-om EU.⁶⁶

Za Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja

- **Povećati subvencije za žene poljoprivrednike.** Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja i kosovska vlada kroz afirmativne mere mogu ekonomski osnažiti žene povećanjem subvencija dodeljenim za žene poljoprivrednike, ili uključivanjem rodne kvote u raspodeli postojećih subvencija. Možda ovo može biti podržano od strane IPA. Uslov koji zahteva od aplikantata da imaju diplomu srednje škole izaziva teškoće za mnoge žene na pristup subvencijama, primetile su aktivistkinje za prava žena. Uklanjanje ovog zahteva za neke programe subvencija može da pruži više pristup ženama. Ekonomsko osnaživanje žena je među ciljevima APRR EU, koji

⁵⁷Konvencija o pravima deteta, 1990, član 23, dostupno na: http://www.milance.edu.rs/file.php/1/kutak/files/konvencija_opd.pdf.

⁵⁸ *Akcion plan za rodnu ravnopravnost 2016-2020*, str. 31.

⁵⁹ Republika Kosovo, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, *Sveobuhvatno obrazovanje pravo svakoga*, 2014. godine, str.8, dostupno na: <https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/arsimimi-06-06-2014-3.pdf>.

⁶⁰ Republika Kosovo, Zakon br. 04/L-032 o preduniverzitetskom obrazovanju, član 37, dostupno na: <https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/04-ligji-per-arsimin-parauniversitar-serbisht.pdf>.

⁶¹ Ova zabrinutost je pokrenuta tokom sastanaka sa mladim ženama i muškarcima uključenim u FemAct, 2015.

⁶² MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, Priština: predstojeće, 2016.

⁶³ Konsolidovana verzija Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, 2009. godine, član 10 i član 19, i Konsolidovana verzija Ugovora o Evropskoj uniji, član 3.

⁶⁴ Za više informacija o kršenjima prava vidi MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*.

⁶⁵ Zakon o ravnopravnosti polova, član 5.

⁶⁶ *Akcion plan za rodnu ravnopravnost 2016-2020*, str. 26.

podstiče pružanje podrške za žene preduzetnice i uklanjanje prepreka za učešće žena na tržištu, privatnom sektoru i finansijskim uslugama.⁶⁷

Za Ministarstvo trgovine i industrije

- **Podržati žene u malim i srednjim preduzećima.** Procenat žena koje su vlasnici preduzeća je i dalje mali.⁶⁸ Neophodne su posebne mere za rešavanje ovoga, kao što je predviđeno Zakonom o ravnopravnosti polova i u skladu sa najboljim praksama rodno odgovornog budžetiranja. Ako Ministarstvo nastavi da dobija pretpriступne fondove EU, ono može uspostaviti afirmativne mere za podsticanje i podršku više žena koje rukovode preduzećima ili putem kvota u postojećim programima subvencija, dodatnim poenima u procesima bodovanja, ili posebnim programima koji nastoje da se bave nedovoljnom zastupljenosti žena među vlasnicima preduzeća. APRR EU predviđa takve oblike podrške prema ekonomskom osnaživanju žena, uključujući i 'jednak pristup žena finansijskim uslugama, i da koriste, i kontrolišu zemljišta i druge proizvodne resurse, kao i podršku za žene preduzetnice'.⁶⁹

Za Ministarstvo pravde, sudove, notare

- **Primeniti Zakon br. 2004/26 o nasleđivanju i širi zakonski okvir koji se odnosi na imovinu i pravo na nasleđivanje, uključujući *ek officio* upis nasleđstva.** Žene i devojke na Kosovu još uvek ne uživaju u potpunosti svoja prava na imovinu i nasleđivanje. Primena zakonodavstva u praksi ostaje i dalje ograničena, podrivajući ekonomsko osnaživanje žena.⁷⁰ Pravne reforme preduzete od strane Ministarstva pravde o Građanskom zakoniku treba da odražavaju rodnu perspektivu. Nacrti zakona treba da budu rodno osetljivi kako bi se odgovorilo na diskriminaciju žena, kroz koju žene često nemaju pravo na imovinu. EU može nastaviti da pruža podršku razvoju politika za primenu Zakona o nasleđivanju, kao i da nastavi da ohrabruje primenu od strane sudova i notara.

⁶⁷ Na istom mestu, str. 33.

⁶⁸ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, Priština: MŽK, 2016, str. 36 dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161108210425564.pdf>.

⁶⁹ *Akcionni plan za rodnu ravnopravnost 2016-2020*, str. 9.

⁷⁰ Kosovo* Izveštaj za 2016. godinu, str. 27.